

Lagzi István

A Lengyelország elleni német–szovjet agresszió visszhangja 1939 őszén a magyar sajtóban¹

Tanulmányrészlet

(...) A világháború, pontosabban fogalmazva: a *német–lengyel háború* kitörésének és az ezzel kapcsolatos híreknek kivétel nélkül minden lap nagy jelentőséget tulajdonított. Újságja válogatta, hogy a rendelkezésre álló híryanagból mit, milyen tipográfiával jelentetett meg. A sajtó nagy része „egyensúlyt” tartva közölte, kommentálta a híreket. A kormányzati elvárásokat – valóban – nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A Magyar Nemzet szeptember 2-i számában megjelent, *Hitler bejelenti, hogy 14 [lengyel] határincidens után fegyverhez nyúl* c. tudósításból a lap olvasói úgy értesültek, mintha Lengyelország lenne az agresszor. A lap ismertette Hitlernek a birodalmi gyűlésben szeptember 1-jén elmondott beszéde főbb kitételeit, miszerint Lengyelország figyelmen kívül hagyta Németország Danziggal és a korridorral kapcsolatos békés javaslatait. Lengyelországban nem fékeztek meg a német nemzetiségűek üldözését, nem szűnt meg az elnyomásuk, nem szűntek meg a lengyelek határprovokációi² stb. *„Lengyelország az elmúlt éjjelen támadást intézett német területek ellen. Reggel 5 óra 45 perc óta viszonzozzuk a tüzelést.”* A Magyar Nemzet ugyanabban a számban az MTI varsói tudósítóját is hosszasan idézte (*Lengyel hivatalos*

¹ A jelen írás a szerzőnek a *Magyarok a lengyelekért* című, a közeljövőben megjelenő monográfia részét képezi.

² A határincidensek tekintetében csak utalunk a Pécsi Napló 1939. augusztus 25-i számában megjelent *Súlyos határincidensek a német–lengyel határon* c. tudósításokra. A lap – értelemszerűen – német tájékoztatói szervek, a sajtó közléseire hivatkozva arról informált, hogy Hindenburg [sic.] város mellett a „...fegyveres lengyel felkelők átlépték a határt és tüzelni kezdtek a német vámhivatalnokokra, akik a tüzelést viszonozták, a lengyel felkelőknek azonban sikerült visszajutniuk lengyel területekre”. (...) „Egy másik jelentés szerint Morawska közelében lengyel rendőrök átjöttek német területre és több gazdaembert, akik a földéken dolgoztak, át akartak hurcolni lengyel területre.” A szeptember 17-én Lengyelország ellen indított szovjet támadást megelőzően a szovjet sajtóban is gyakran hivatkoztak arra, hogy a lengyelek megsértik a szovjet határt. A Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap szeptember 15-én a *Lengyel repülőik határsértéseit jelenti a szovjet* c. hírében a következőket olvashatjuk: „A legutóbbi napokban mind gyakrabban előfordult, hogy lengyel katonai repülőgépek megsértették a Szovjetunió határát, sőt megkísérelték, hogy mélyen behatoljanak szovjet orosz (Szeptovka, Jithovics, Jampol, Mozirk, Krivine) területekre.”

*jelentések a német katonai akcióról): „...szeptember 1-én hajnalban a német birodalmi véderő csapatai több helyütt átlépték a lengyel határt Kelet-Poroszország felől és a német birodalom felől is. A német csapatok megtámadták a danzigi Westerplatte [lengyel] helyőrségét (...) német repülő (..) több támadást intéztek Krakkó és a felszüléziai városok, Czenstochova [Częstochowa], Tczow [Tczew], Puck [Płock], Grodno ellen.” A német távirati irodára hivatkozva közölték még, hogy német légierő támadta meg Poznań, Leszno, Katowice helységeket és Varsó egyes városnegyedeit. Az olvasók arról is informálódhattak, hogy a német hadsereg Szlovákiában lévő egységei is megtámadták a dél-lengyelországi területeket. Z. Bors József *Nyárvégi séta Pozsonyban, – régi magyarok nyomán* c. írásában – többek között – a következőket olvashatjuk: „...az égen sok-sok német repülőgép, lenn az utakon keskeny, kígyózó sorban [német] tankok, teherautók, fegyveres csapatok vonulnak.”³*

Ez volt az a történelmi pillanat, amikor a magyar kormány részéről Csáky István külügyminiszter kijelentette: „...Magyarországnak ezeréves határai voltak és amint azon határokról sohasem mondott le, úgy más országok határait is respektálja és Lengyelországgal szemben nincsenek területi igényei vagy aspirációi.”⁴ Ám annál nagyobb volt a meglepetés, amikor szeptember 9-én Ribbentrop birodalmi külügyminiszter (lakásán) felhívta Csákyt és közölte a német kormány kérését: „...a magyar kormány engedje meg azt, hogy a német katonai csapatok a Kassa–Nagyszaláncz és Velejte vonalon, tehát magyar területen vonulhassanak át Szlovákiából Lengyelországba.” A magyar kormány válasza diplomáciai vonatkozásban is egyértelmű volt: „...a magyar kormány már a német–lengyel háború kitörésekor leghatározottabban kijelentette, hogy Magyarország részéről nemzeti becsület ügye, hogy Lengyelország ellen semminemű katonai akcióban nem vehet részt [wir können aktive Kriegshandlungen nicht vornehmen], nemzeti becsületünkkel nem fér össze tehát, hogy ezen kérést teljesítsük és ennek folytán semmi körülmények között nem engedhetjük meg német csapatoknak egy magyarországi vasútvonalon átszállítását és átvonulását Lengyelországba. (...) Amennyiben ezen kérést teljesítenénk, ez a semlegesség megsértését jelentené és mindjárt három hadüzenetet kapnánk: *Anglia, Franciaország és Lengyelország* részéről. De nem teljesíthetők azért sem, mert a német csapatoknál vannak a Hlinka-gárda és a szlovák hadsereg osztagai is. Mi különben sem is akarunk ellenére nem óhajtunk belekeveredni vagy belesodródni a világháborúba.”⁵ A minisztertanács ülésén ismertették a német kérés aktivizált változatát is. „Amennyiben a németek kérésünk teljesítésének visszautasítása után engedélyünk nélkül mégis magyar területen jönnének, úgy az ellenintézkedéseket a m. kir. kormány meg fogja tenni.”⁶ A két világháború alatti magyar kormányok részéről

³ A Lengyelországot Szlovákia felől ért német támadásról lásd: Magyar Nemzet, 1939. szeptember 3.

⁴ DIMK IV. 505. Ez a hivatalos kormánydeklaráció ma is (2017) érvényességgel bír.

⁵ DIMK IV. 506.

⁶ Uo.

ez volt az első és utolsó, a *nemzeti becsület* tekintetében kinyilvánított, betartott nyilatkozat.

A béke utolsó napjainak egyikén (augusztus végén) egy *D-A* monogramot használó magyar újságíró Gdyniában tartózkodott. A *Népszava* szeptember 2-i számában a *béke és háború* mezsgyéjéről a tenger melléki közhangulatról tudósító írás olvasható. „Nyugalom, önbizalom – ismételjük –, szinte tüntető tudomásulvétele az egyre növekvő veszély közelségének, ezt tapasztaltuk... Gdyniában bárhol fordultunk meg, s bárkivel beszélünk. (...) A gdyniaiak büszkék arra, hogy az ő városuk a világ legmodernebb városa, amely az amerikai gyorsaságot túlszárnyaló iramban épült ki. Büszkén emlegetik, hogy kikötőjük ma Európa negyedik legnagyobb kikötője és az elmúlt esztendőben már kétmillió tonnával nagyobb áruforgalmat bonyolított le, mint Danzig. Végtelenül büszke arra, hogy a 22 kilométerre lévő Danzig és mindaz a fenyegető veszély, mely Danzig felől tüzesedik feléjük nem zökkentette ki nyugalomukból, nem akadályozta őket lázas építőtevékenységükben.”

A magyar sajtóban kuriózumnak számított a szeptemberi hadjárat egyes helyi eseményeiről való tudósítás. A *Népszava* – *iksz* monogramot használó – munkatársát is a lengyel tenger melléken érte a világháború kitörése. *A Hogyan robogtunk haza a korridorból a baltitengeri tűzfészken át. Menekültvonaton Gdyniától Varsóig* c. tudósítása a lengyel–magyar „hétköznapi” kapcsolatok egyik példaértékű mozzanatát örökítette meg. A tudósító a polgári lakosság magatartására utalva csodálatának és tiszteletének adott hangot. A tenger mellék lakói a világháború első napjaiban, a támadó német csapatok közelében is „...a fegyelmezettségnek és nyugalomnak s a közös segítség szellemének olyan példáját adták, amelyhez hasonlót eddig még nem láttunk”. Az újságíróról a *Visztula-parti* – stratégiaileg egyik legfontosabb vasútállomáson – *Tczewben* kiderült, hogy magyar. Az újságíró szerint „...ettől a pillanattól kezdve a magyarok iránti szeretetnek ugyanazokat a megható jeleit tapasztaltam, amelyeket egész lengyelországi utam során [békeidőben]. Néhány perc múlva már leoperáltak a csomagtorony tetejéről, helyet csináltak, gyümölcscsel, cukorral és minden lehetővel kínáltak, akaratom ellenére is kávéval itattak és amikor néhány szót pötyögtem nekik lengyelül, az egész vagon ezzel a mondattal felelt: – Éljen Magyarország!”

A tudósítás – szeptember 3-án megjelent – második részében a békebeli lengyel tengerparton töltött felhőtlen napok emlékei idéződnek fel. „Alig néhány nappal ezelőtt történt, hogy [...] a danzig–zoppoti [gdański–sopot] hajón ültünk és még most is magam előtt látom azt a lengyel katonát, aki a *Visztula* torkolatában lévő *danzig-westerplatte*i erődök falain vállravezett fegyverrel el-sétált előttünk, miközben a kis hajócska kikötött a *westerplatte*i állomáson... Igen, néhány nap telt csak el és ezek a nevek már hadijelentésekben szerepelnek... Az újságíró pedig amint [budapesti] íróasztala mellett ül és olvassa a befutó táviratokat, elfacsarodott szívvel gondol vissza a gdyniai kikötő gyönyörű, szinte ésszel gondolkodó darugépeire és [a] régi kultúráról tanúskodó danzigi házakra, a gdyniai strand barna bőré leányaira és jókedvű zoppoti diákokra... Mindezek a helyeken most ágyúk dörögnek és bombák hullanak, az újságíró

pedig nem tehet egyebet, mint *ezt a megemlékezést* küldi arra a még nemrégén oly hangulatos és békés tengerpartra, ahol most új utakra indult el a világtörténelem...”

A magyar sajtó jelentős része szeptember elején a hivatalos hadijelentéseket kiegészítve megírta, hírül adta, hogy a német pilóták védtelen lengyel falvakat bombáztak, nem kímélték az utakon, vasutakon menekülő polgári lakosságot sem. Hírt adtak a terror első megnyilvánulásairól, a lengyelországi emberirtás kezdeteiről is. A sajtóban sűrűn találkozhatunk olyan cikkekkkel, melyek Magyarországnak a lengyelekkel szembeni *erkölcsi* kötelességére, a lengyelbarát rokonszenven túli feladatokra hívták fel a figyelmet.

A lengyel kérdés nemzetközi összefüggéseire utalva, Kodolányi János – a Nemzetőr c. lap főszerkesztője – XIX. századi magyar–lengyel történelmi analógiákra hivatkozva arra figyelmeztetett, hogy Lengyelország független állami léte „...szoros összefüggésben van a magyar szabadsággal és függetlenséggel. (...) a független magyar közvélemény... elképzelhetetlennek tartja, hogy Lengyelország iránt érzett szeretetében a lengyel–magyar sorsközösség józan felismerése mellett akár csak »ködfoltok« is merülhessenek fel.” A magyar kormány felemás, ellentétektől terhelt külpolitikájára utal cikkének további része: „A magyar közvélemény álláspontja csak ez lehet: tengelybarát külpolitika, de a *lengyel–magyar sorsközösség* figyelembevételével.”⁷

A Népszava 1939. szeptember 12-én *A nép a hadsereggel együtt védi a lengyel fővárost* c. cikkében Varsó hős védelméről olvashatunk. „A varsói katonaság és a polgári lakosság hősie és sikeres ellenállása mintha új lelket öntött volna azokba a lengyel csapatokba, melyek most az erősen megrövidült front valamennyi szakaszán, folyók partjai mögül védekeznek (...) a népfelkelés, amely a benyomuló német csapatokat fogadta eddig eredményes volt.” A cikk befejező része elismerő hangon állapította meg: „...elkeseredetten és legendás hősiességgel védik fővárosukat a lengyelek.”

Hory András varsói magyar követ memoárjában részletesen írt a varsói hangulatról, a védelmi intézkedésekről. „Kissé elkésve, de erős tempóban folytak a légvédelmi munkálatok. A pincéket aládúcolták, s az utcákon, tereken, parkokban futóárkokat építettek. Ismert személyiségek, ünnepelt színésznők, társaságbeli hölgyek jó példával jártak elől, és reggeltől estig végezték a nehéz földmunkát.” A követ még Varsóban állapította meg: „Világosan látom, hogy a légi fölény teljesen a németek kezében van. Mi lehet a többi lengyel város sorsa, ha már maga a főváros is ennyire ki van szolgáltatva a német légiflottának... a helyzet katonai szempontból nagyon súlyos lehet.” Menekültek tízezrei lepik el az utakat. Vasúton, közúton egyaránt tumultus, jelenetek, vádaskodások, az ügyeskedők hada. Útirány az ígéretes dél, a lengyel–román, majd mindinkább a *lengyel–magyar* határ. A követ plasztikusan írta le a látottakat: „Az úttest

⁷ A *Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944.* Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula, Bp., 1968 [A továbbiakban *Wilhelmstrasse* (1968)], 427–428. A budapesti német követ jelentése Berlinnek, 1939. augusztus 21.

Minden talpalatnyi földért vér folyik Varsó alatt
 Keleti Újság (Cluj/Kolozsvár), 1939. szept. 10.)
 és a Népujság (Hódmezővásárhely),
 1939 szept. 19.

roncsokká széllőtt embert láttam. De azok katonák voltak. Férfiak. A mostani légiháború a polgári lakosság, asszonyok és gyermekek közül szedi áldozatait. A (...) piacon látott borzalmakat nem kívánom részletezni, de egy képet, azt hiszem, sohasem fogok elfelejteni. Egy asszonyt, aki letépett fejű gyermekét karjaiban tartva, félőrülten üvöltve rohant el mellettem.”⁹ A diplomáciai testület vezetőit kétszer is a lövészárokba parancsolta a légitámadás. A követségek elégették a legféltettebb kódokat, számjel-táviratokat, a magukkal hozott irattár – súlyra – nagyobbik részét. Aztán újabb légitámadások, meglepően szomorú hírek, benzinhány, bizonytalanság. A követek elvesztették összeköttetéseiket kormányaikkal. Általános panszkrét fogalmazódott meg az *információhiány*. Az észet, belga, holland, olasz, magyar követ is megtapasztalta az ideiglenes ínséget, a kényelmetlenséget.

egész szélességében parasztszerek, teherautók, elegáns luxusautók, motorkerékpárok, biciklis-ták, gyalogosok összezsúfolódva, összekeveredve törekszenek előre. (...) Vörösre sirt szemek, sápadt, rémült arcú, gyűrött, fáradt emberek. Menekülők. (...)⁸ A német légielő szinte korlátlanul uralta a lengyel égboltot. Válogatás nélkül bombáztak városokat, falvakat, vasútvonalakat, piactereket, iskolákat és kórházakat. Templomok, a közúton menekülő karavánjai is célpontok voltak. Krzemieniec kelet-lengyelországi kisvárost – ahová a Varsóba akkreditált diplomaták menekültek – ugyancsak „célirányos” bombatámadás érte. „A légiveszély Krzemieniecet teljesen váratlanul érte. Úgy látszik, senki nem gondolt arra, hogy a német repülőök egészen a szovjet határ közvetlen közelében is portyáznak. (...) A romokban heverő házak közt szétroncsolt szekerek, lótetemek, hullák és jajveszékélő sebesültek. (...) A világháborúban [az első világháborúról van szó – L. I.] a harctéren sok súlyos sebesültet,

⁸ Hory András, *Bukaresttől Varsóig*, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Pritz Pál, Bp., 1987 [A továbbiakban Hory (1987)], 272.

⁹ Hory (1987), 287–288.

Hory követ szerint a diplomáciai testület tagjai között a „...hangulat nagyon nyomott volt. Senki sem tudta, hogy hányan vagyunk, és mit hoz a holnap. (...) A lengyel külügyi tisztviselők (...) szintén tájékozatlanok voltak. (...) A nélkülözések, a legelemibb kényelem, a rendszeres étkezések hiánya, de főleg az a tudat, hogy tehetetlen szemlélői vagyunk egy virágzó ország összeomlásának és kormánya vergődésének anélkül, hogy feladatunkat saját kormányainkkal szemben valamennyire is elláthatnánk, mindnyájunkra nagyon leverőleg hatott.”¹⁰ A hangulat és a lehetőség nem változott. A realitásokat is felemás módon közelítették meg. Ügybuzgó német konzul házalja végig a diplomáciai testület elérhető vezetőit, tagjait. Oknyomoz: ki tiltakozott a német bombázások miatt? A magyar követet elsők között kérdezték meg. Mit tud? Ki, kik tiltakoztak a német légi erő úgymond véltlen célpontok elleni bombázásai miatt.

Az Orosházi Friss Újság 1939. szeptember 5-i számában a német–lengyel háború első veszteségeiről, a német légi erő által okozott károkról, veszteségekről olvashatunk: „A Lengyel Távirati Iroda jelentése szerint a német légi erők a varsói vajdaságban számos várost és községet bombáztak, és a bombázásoknak sok áldozata és sebesültje van. A bombák sok helyen gyermekeket sebeztek halálra. (...) A posnani [poznańi] légibombázásnál állítólag 300 halott és 300 sebesült volt. Sok község romokban hever és lángok martaléka lett a gyújtóbombáktól. Egy személyvonatra szintén bombákat dobtak le és 10 ember meghalt. Łódzban 20 ember halt meg. A lengyel fővárost tegnap délután [szeptember 4-én – L. I.] öt óraker bombázták a német légi erők. (...) Hét német gépet lelőttek. Az áldozatok száma igen nagy, pontos adat még nincsen.” A Légítámadás Posennél 300 halottal és 500 sebesülttel c. írásban a védtelen, polgári célpontok bombázásáról számoltak be: „Varsóból jelentik: Hír szerint a poseni [poznańi] és bitgoci [bydgoszczi] légibombázásnak 300 halottja és 500 sebesült áldozata van. Német repülőgépek bombázták Sieluch községet. A bombatámadásnak itt is igen sok halálos áldozata van. Az egész község romokban hever és a lángok martaléka lett. (...) A német haderők sok közsé-

ERŐS ÚJSÁG
 Politikai Napilap
 Főszerkesztő: DR. NITILADOVSKY JÁNOS
 Tűzhatalom 14. Főmunkatárs: LUKÁCS

Krakkó, Bromberg elesett, Varsóból menekülnek.
 Légi rindok Londonban, Párisban. — Légi határsérések nyugaton.
 Mégiscsak angol repülőgépek bombázták Eszékig dűn városát.
 Menekülők Varsóból.

ERŐS ÚJSÁG
 Független Politikai Napilap
 Főszerkesztő: DR. NITILADOVSKY JÁNOS
 Tűzhatalom 14. Főmunkatárs: LUKÁCS

Varsó feltétel nélkül megadta magát
 Érés határozott levetélség nyugaton — Folyik a hangoson a hajót átváltoztatás
 Szovjet csapatok érkeztek a magyar határra
 Höl háttli halli egy lengyel generális
 Nemzetközi közvélemény és mozgáslai területen
 Ország csapatok a magyar határral

¹⁰ Hory (1987), 291.

Híradás a lengyelországi főbb hadi eseményekről. Makói Ujság 1939. szept. 7., Orosházi Friss Újság, 1939. szept. 28.

get bombáztak. A bombázások nagyszámú áldozatot követeltek. Łódz többszöri bombázása alkalmával 20 ember meghalt, a sebesültek száma igen nagy.”

A repülőtémadásokkal kapcsolatban a hódmezővásárhelyi Népujság szeptember 6-i számából is idézünk: „Varsó ellen három légitámadást hajtottak végre. Délelőtt háromszor bombázták a fővárost. Sok ház földig le van rombolva, egyesekben 20-25 halott van. A délelőtti bombázások következtében 97 ember halt meg, tízen megsebesültek. A légelhárító tüzérség öt német gépet lőtt le. A légitámadások az ország egész területén folynak. A Visztula vonalán túl is támadnak a németek. Leszno–Ravicz között ellentámadásba ment a lengyel lovasság és visszaszorította a német csapatokat arról a területről, amelyet szeptember 1-jén elfoglaltak. A lengyel csapatok az ellenség üldözése közben átlépték a német–lengyel határt. A lengyel csapatok – lengyel jelentés szerint – visszafoglalták Bentschen pályaudvarát. Lublin elleni repülőtémadásnak 30 halálos és 58 sebesült áldozata van. (...) Varsó elleni legnagyobb légitámadás hétfőn [szeptember 4-én – L. I.] 5 órakor történt. (...) A német támadásnak sok áldozata van.”

A magyar sajtó – tekintettel a német politikai körök érzékenységére – igyekezett együtt szerepeltetni a különböző véleményeket. Erre – többek között – olykor a vidéki sajtóban találunk szemléletes példákat. Az Orosházi Friss Újság szeptember 8-án *Már Varsó előtt állnak a német csapatok* címlapon informálta olvasóit. „Göring vezértábornagy, a német légierők főparancsnoka napiparancsot intézett a német légi haderőhöz, amelyben megállapítja, hogy a német légi haderő immár az egész lengyel légi tért uralja és ezért köszönetet mondott nekik.”

Rydz-Śmigły a lengyel légierőkhöz intézett hadparancsa is ismertetésre került. „Rydz-Śmigły marsall, a lengyel haderő főparancsnoka a lengyel légierőhöz hadparancsot intézett, amelyben hangoztatja, hogy bár az ellenséges légi haderő túlsúlyban van, mégis a lengyel repülőök hősiesség magatartása örökre bele marad írva Lengyelország történetébe.”

A Varsó környéki harcokról a Magyar Nemzet is megemlékezett: „...a főváros hős védői visszaverték az ellenség támadásait.” A Népszava szerint „...aszszonyok és gyerekek az ellenség tüzeiben gerendákat cipelnek a lövészárkokba. (...) Mások a pinceablakon át lőnek a németekre. A harcot nagy dühvel folytatják.” A Heves megyei Eger ugyancsak írt a lengyel főváros védelméről: „...Varsó polgári lakossága serényen folytatja a torlaszok építését. Kiselejtezett villamosokból, vasúti sínekből és a bombázások folytán rombadőlt házak maradványaiából emelnek torlaszokat.” A Makói Újság 1939. szeptember 8-i számában igen reális képet festett a helyzetről. *Varsó felé törnek előre a németek. Anglia dicséri és pénzeli a lengyeleket, de a komoly harctól húzódozik* c. vezércikkben beszámolt a Visztula-deltát védelmező Westerplatte erőd elesteréről és a Varsó felé előretörő német erőktől származó súlyos következményekről. A cikk szerint Varsó körülvétele (eleste) közlekedési szempontból súlyos helyzetbe hozhatja a lengyel hadsereget. A svéd „Arbeiter Bladet” lapra hivatkozva az újság megállapította: a román, bolgár semlegesség bejelentése után a nagyhatalmak nem siethetnek a lengyel hadsereg megsemmisítésére. „Mindebből az látszik, hogy az egész Délkelet-Európa és a Balkán arra törekszik, hogy távol tartsa magát a háborútól.” Mindez többnyire igaz is volt. Katonai segítség sehonnan

sem érkezett. (Előbb említettük, hogy Románia „semleges” voltát hangsúlyozta, Magyarország nem hadviselőnek nyilvánította magát. A Lengyelországgal határos Szlovákiában gyakorlatilag a német érdekek érvényesültek. A baltikumi kis államok [Litvánia, Lettország] több – itt nem részletezett – szempontból sem kerülhettek szóba.)

A sajtóhírekből (a vonatkozó források ismerete nélkül is) egyértelműen kiolvasható, hogy a lengyel fővárost a német csapatok már szeptember 14-én ostromgyűrűbe fogták. A „Pomorze” hadsereg harc képes maradványai Łowicz-Skierniewice térségében súlyos veszteségeket szenvedtek, Varsó felmentése hadászati lag lehetetlen volt. E kritikus napok eseményeit és értékelését a Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap szeptember 14-én a Havas hírügynökség anyagaira hivatkozva a következőképpen foglalta össze. „Varsó ostromáról a következő jelentések érkeztek Svájcba: A [lengyel] gépesített csapatok egy kissé visszaszorultak, hogy megerősítsék állásaikat és bevárják a megerősítéseket. A város védelmét... a reguláris hadsereg több hadosztálya, a polgárőrség és a szakszervezetek által megszervezett munkás védőosztagok [Munkásbrigádok – L. I.] látják el. E két utóbbi alakulat nagyobb részét öregekből és egészen fiatalokból, valamint asszonyokból áll.¹¹

Az egész lakosság a barikádok emelésén, villamos- és vasúti kocsikat borítanak fel, ezekre a lerombolt házak omladékaiból köveket és homokzsákokat raknak. (...) A távbeszélő-összeköttetés Varsó és a kormány székhelye között továbbra is fennáll.” Mindezeknek ellentmondott az, hogy *A lengyel ellenállás megtört, Lengyelország katonai problémája megoldódott* c. híryanagban az áll, hogy Dietrich birodalmi sajtófőnök visszatérve a német–lengyel hadszíntérről arról adott tájékoztatást, hogy a német csapatok a *Visztulától keletre* gyorsan nyomulnak előre, a lengyel egységek alig védekeznek, a lengyelországi hadjárat *néhány napon belül* befejeződik. A német vezéri főhadiszállás szeptember 13-i közleményét ismertette arról olvashatunk, hogy a német hadvezetés – köztudottan – a háború gyors befejezésére törekedett. „A legutóbbi időben gyakran előfordultak olyan esetek, hogy a lengyel kormánykörök és a hadsereg vezetői felszólították a nyílt városok vezetőit és lakosságát, hogy a benyomuló német csapatoknak a városok határában (...) a tereken, továbbá a falvakban álljon ellen. Varsóban röpiratok és a lengyel rádió és más felhívások útján szólították fel a lakosságot, hogy kezdjen *frantiör* [öngyilkos] háborút. (...) A német véderő mostantól kezdve minden rendelkezésre álló eszközzel megtöri a [polgári] ellenállást az ilyen helyeken. A német haderő a nehéztüzérséggel együtt végrehajtja azokat az intézkedéseket, amelyek alkalmasak arra, hogy a legrövidebb időn belül szembe tünően megmutassák az ellenállás céltalanságát.”¹²

¹¹ Utalunk arra, hogy Varsó védelmét a helyben megszervezett Munkásbrigádok mellett a fővárosba vezényelt/menekült „Łódz”, „Pomorze”, „Poznań” hadseregek harc képes maradványaiból létrejövő „Warszawa” és a „Modlin” hadsereg biztosította. Vö. Porwit, Marian, *Komentarze do historii polskich dzialań obronnych 1939 roku. Cz ę II Odwrót i kontrofensywa*, Warszawa, 1973, 131–137.

¹² Csak utalunk arra, hogy a lengyelországi hadjárat (a szovjet részvétellel együtt) 35, a Franciaország elleni offenzíva (Anglia támogatását is figyelembe véve) 43 napig tartott. Ez hadászati lag mindenképpen minősíti a lengyel ellenállást.

Varsó gyors elfoglalása a német politikai körök, továbbá a német hadvezetés – de legfőképpen a propaganda – számára elsődleges célkitűzés volt. Így érthető, hogy a lengyel fővárossal kapcsolatos események az újságok érdeklődésének középpontjában álltak: Varsó lakossága sorsdöntő órák előtt áll, bár lengyel jelentés szerint a Wola külváros ellen indított támadások széles fronton megghiúsultak, és újabb jelentések számoltak be a kutnói csapatok sikeres akcióiról, ahol is a lengyelek foglyokat ejtve és ejtette ismét összekötetést tudtak teremteni a varsói csapatokkal, sőt külföldi hírek szerint, már el is érték a lengyel fővárost. A német előőrsök súlyos lengyel önvédelmi erőkkel találták szembe magukat. A [német] technika nem talál magára – olvashatjuk sok helyen.

Féja Géza több írásában méltatta a lengyel hősiességet. A Magyarország szeptember 21-i *Az élet megy tovább* c. nagy feltűnést keltő cikkében a lengyel nép önfeláldozó küzdelméről, hősi magatartásáról emlékezett meg. Varsót példaként állította az akkori Európa elé, a harc, a megalkuvás nélküli küzdelem piederstálára emelte a lengyel fővárost. „Varsóban a nagy német támadások közepette sem állt meg az élet..., az élet ütemét, stílusát védik, tartják az utolsó pillanatig... asszonyok, gyerekek is a házak fedelén harcolnak.”

A német–lengyel háború menetében szeptember 17-ével fontos változás következett be. A szovjet kormány bejelentette, hogy csapatai átlépték a szovjet–lengyel határt, hogy megvédhessék a kelet-lengyelországi [másképpen fogalmazva: a nyugat-ukrajnai, nyugat-belorussziai] ukránok, beloruszok érdekeit. A lengyel hadsereg két tűz közé került, sorsa megpecsételődött. A köztársasági elnök, a kormány, majd a hadsereg főparancsnoksága is elhagyta az országot, Romániában keresett menedéket, ahol internálták őket.

A dél-lengyelországi gyors német előnyomulás következtében szeptember 6-án német kézre került Krakkó, egy héttel később Kelet-Lengyelország legfontosabb városa, Lemberg (Lwów) került veszélybe. „Lemberg lakossága a város védelmére készülődik. A polgárok ásnak óvóhelyek céljára és tömegesen jelentkeznek a védelmi szervezetekbe, ahová nőket is felvesznek. A nagy háború [az első világháború] rokkantjai felajánlották szolgálataikat a katonai hatóságoknak. A város falain nagy hirdetések szólítják fel a lakosságot, hogy ne hagyja abba rendes foglalkozását (...) mert a foglalkozás maga az élet.” A Győri Hírlap 1939. szeptember 12-i számában hosszasan idézte a Havas Iroda bukaresti tudósítóját: „Kedd estétől csütörtök délutánig német repülők Varsó és Lublin között bombákkal valósággal letarolták a pályaudvarokat, az országutakat, hidakat és vasútvonalakat s ezáltal megnehezítették a sebesültek elszállítását Lemberg felé és erősítés küldését a fővárosba. Nagyszámú munkásság fáradhatatlanul dolgozik a vasútvonalak helyreállításán. Ha Lengyelország számára ebben a háborúban kedvezőtlenek a föltételek a számbeli és hadianyagbeli felsőbbség miatt, lélektanilag a föltételek jók. – Lembergben és Lublinban a lakosság az állandó légiriadó közepette folytatja életét.”

A vidéki újságok is nagy terjedelemben számoltak be a szeptemberi hadjárat új – nem várt – fejleményeiről. Az Orosházi Friss Újság 1939. szeptember 19-i *Az orosz csapatok bevonultak Lengyelországba. Befejezés előtt a hadjárat. Felosztják az országot* c. összeállításában több szempontból láttatta az eseményeket.

Lengyelország megszállása és felosztása:

„új helyzet Európában”.

Szentesi Napló, 1939. szept. 19.,

Felvidéki Újság (Kassa), 1939. szept. 19.

Moszkvai hírforrásokra hivatkozva közölték, hogy „...az orosz csapatok kilencszáz kilométer hosszúságban 110 hadosztálylyal lépték át az egykori [sic!] lengyel határt és gyorsan nyomulnak előre. A lengyel csapatok a határ minden szakaszán felvették a rájuk nézve – sajnos reménytelen – harcot. Már vasárnap [szeptember 17-én – L. I.] több ütközetet vívtak egymással az orosz és lengyel erők, de az orosz előrenyomulást megállítani nem lehetett és az orosz és német erőkől álló gigantikus harapófogó lassan bezárja a lengyel erők utolsó maradványát is. [Kiemelés tőlem – L. I.] Angol félhivatalos közlés szerint Angliát és Franciaországot nem érte váratlanul az orosz beavatkozás híre, ez azonban nem jelenti azt, hogy a két állam most már nem teljesíti Lengyelországgal szemben fennálló kötelezettségét. Az a vélemény, hogy a szovjet beavatkozása veszedelmes helyzeteket teremthet, de el nem döntheti a háború sorsát. – Berlin: A német

lapok odanyilatkoznak az orosz beavatkozással kapcsolatban, hogy Európa új térképén a vér és a föld törvényei alapján kell a határokat megvonni. – Párizs: Most azon fordul meg a dolog, hogy ...a Szovjet nem fordul-e esetleg igényrel más terület felé is. Észtországra, Litvániára és Lettországra vonatkozólag az a vélemény, hogy ezek teljesen a szovjet befolyás alá kerülnek.” A német-szovjet katonai együttműködésről meglepően jó információkat olvashatunk a Makói Újság Breszt-Litowsknál találkoztak a német és szovjet csapatok. Lengyel menekültek Magyarországon c. vezércikkeiben (1939. szeptember 19.). Lengyelország cserbenhagyásáról, az országot ért szovjet támadás részleteiről olvashatunk, meglehetősen erősen románellenes éllel. A cikkben olvashatunk arról is, hogy 1939. szeptember 17-én hajnalban a „...csaknem ezer kilométeres [lengyel-szovjet] határon orosz gépesített csapatok hatoltak át, amelyek órákon belül öt kilométeres mélységben behatoltak lengyel területre. A határszéli lakosságot, de a lengyel katonaságot a meglepetés bénító erejével érte az orosz betörés. Az előrenyomuló orosz harcokocsik úgyszólván sehol sem találtak ellenállásra. A szovjet csapatok mintegy három nap alatt (három hatalmas ékben) több helyen 150-200 kilométeres mélységig jutottak.”

A Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap szeptember 22-én ugyancsak 110 szovjet hadosztály Lengyelország elleni támadásáról számolt be. „A szovjetcsapatok lengyelországi bevonulásának híre Berlinben nagy feltűnést keltett, bár nem volt meglepetés. A szovjet kormány mozgósítási intézkedései, valamint a Pravda legutóbbi cikke Lengyelország kisebbségi politikájáról, a fehéroroszok és ukránok elnyomásáról már mintegy sejteni engedték, hogy Szovjet-Oroszország nem fogja tétlenül nézni Lengyelország felbomlását. Politikai körökben megértéssel fogadták a szovjet lépést. A »Völkischer Beobachter« hétfői vezércikke ugyancsak kiemeli, hogy a szovjet elhatározása folytán Kelet-Európában is nyugodt és békés viszonyokat lehet majd teremteni, amilyeneket Hitler kancellár 1938 és 1939 döntő éveiben Közép-Európában teremtett. Nem mehet tovább, írja a lap, hogy Anglia hatalmi vágya folytán az európai kontinensen továbbra is nyitva tartás a mesterségesen teremtett sebeket és Európa népei továbbra is állandó nyugtalanságban és veszélyben éljenek. Németország – mint a bresztlitovszki béke is mutatta – még a világháború zavarai közben is gondolt arra, hogy a vele szövetségben levő fiatal lengyel államba ne kebelezzék be az ukránokat és fehéroroszokat. Az új nemzetiszocialista Németország pedig mindig azon a felfogáson volt, hogy a világban csak úgy lehet nyugalmat és békét teremteni, ha a határokat a vér és a föld törvényei alapján húzzák meg. Diplomáciai körökből eredő értesülése szerint a szovjet igen nagy haderővel – 110 hadosztállyal lépte át a lengyel határt.”

A Felvidéki Újság 1939. szeptember 19-én azt írta: „Az a hír, hogy a szovjet csapatok benyomultak Lengyelország területére (...) már 24 órája várták, mégis igen nagy hatást tett a francia közvéleményre. A lapok méltatlankodnak és az orosz eljárást kivétel nélkül elítélik. Azt írják, hogy Moszkva támadó fellépésének még messzemenő következményei lesznek és a szovjet csapatok megjelenése a harctéren erősen módosíthatja a katonai és a diplomáciai helyzet sakktabláját.” A politikai jóslásnak – előrejelzésnek – nem lett igaza. A Pécsi Napló ugyancsak szeptember 19-én, a *Lengyel területen nyomul előre a vörös hadsereg* c. írásában Lengyelország területi felosztására hívta fel a figyelmet. „A német–lengyel háborúskodás *tizenhetedik* napjának eseménye Szovjet-országnak a bekapcsolódása. Moszkva vasárnap a hajnali órákban seregeit átvezényelte a lengyel határon, azzal a megokolással, hogy fajtestvéreinek a felfordulás zűrzavarában védelmet nyújtson. Az orosz beavatkozás nem keltett különösebb meglepetést. A német–szovjet egyezmény [1939. augusztus 23. – L. I.] feltételezni engedte azt, amit különösen Hitler szeptember elsejei beszéde sejtetett, amelyben úgy nyilatkozott, hogy bármiképpen végződjék a háború, Lengyelország elveszett. (...) Hogy mi Szovjetország végcélja, túl Lengyelország negyedik felosztásán – amihez jogalapot Lengyelország keleti és délkeleti részén élő, közel kétmillió fehér-orosz és négy millió ukrán adja – kiszámíthatatlan.”

A Független Magyarország szeptember 18-án (a szovjet támadás másnapján) több mint érdekes cikket jelentetett meg (*Lengyel szentmise Budapesten*). A diplomáciai (politikai) körökben is bizonyára nem kevés feltűnést keltett az, hogy a kőbányai lengyel templomban szeptember 17-én ünnepélyes szentmisét tartottak, melyen részt vett Leon Orłowski követ, a követség és az ungvári konzulátus teljes személyzete. A pálos rendi rendfőnök (Przedziewski) szent-

beszédében különösképpen a lengyel haza sorsfordulóival foglalkozott. Az egyházi szertartás a lengyel himnusz eléneklésével ért véget.

Az 1939. szeptember 17-én Lengyelországot ért szovjet támadás, a szovjet csapatok gyors előretörése a magyar sajtóban általános és őszinte megdöbbenést okozott. A *Lengyelország sorsa megpecsételődött* c. írásban a Szegedi Új Nemzedék a hihetetlen kérdésre kereste a választ. „Csakugyan vége Lengyelországnak? Megdöbbenéssel állunk a testvérnemzet tragédiája előtt és szinte hihetetlennek tartjuk, hogy alig három hét alatt a [német] technikai fölény és a korszerű hadvezetés megsemmisítse a győzhetetlennek hitt lengyel armádiát. (...) Megrendülve szemléljük ezt a hősiességet, egy jobb sorsra érdemes, nemcsak nemzet vergődését és haláltusáját. (...) Szörnyű tragédia a lengyel nemzet mostani leveretése, a [lengyel] katonai hősiesség tengernyi babérkoszorúja mellett is.” A harc azonban folytatódott. Parragi György a Független Magyarországra hasábjain – többek között – megfogalmazta azt is, hogy a lengyel népet *„Meghódíthatják, szétszórhatják, vagy egy időre béklyóba verhetik őket, de nemsokára lerázzák igájukat (...) szabadságszeretetük ereje mindenkor félelmetessé teszi őket.”* [Kiemelés tőlem – L. I.]

Amikor a német sajtó a gyors és veszteség nélküli hadműveletekről írt (a magyar lapokban is részben ilyen jellegű haditudósítások jelentek meg), akkor a Magyarország (szeptember 22-én) igen rokonszenvesen megírt cikkben rámutatott arra, hogy a *„...lengyelek lépcsőről lépésre vonultak vissza és minden talpalatnyi helyet drágán adtak át”*. A lengyel főváros szeptember 20–21-i helyzetéről a Magyarország megdöbbenő írásokban számolt be. *„Lövészárkok, gépfegyverekkel megrakott házak, barikádok, az utcán tüzéség: ez Varsó.”* A Felvidéki Újság szeptember 19-én berlini hírekre hivatkozva Varsó kapitulációjának lehetőségéről – *Varsó megadja magát?* címmel – közölt írást. *„Varsó tudvalevőleg a német csapatok néhány nap óta teljesen körülvárták. A német hadsereg közvetlenül a város falai előtt, illetőleg Varsó külvárosaiban áll. A német véderő eddig – mint a Német Távirati Iroda közleménye kiemeli –, hogy ne okozzon szükségtelen pusztításokat a városban, magát a várost nem vette tűz alá, ellenkezőleg a körülzáró német csapatok páratlan türelemmel túrték a lengyel katonák és polgárok tüzelését, amely a városból reájuk irányult. Ez a türelem most véget ért. A német véderő nem hajlandó tovább túrni ezt az állapotot, hanem elhatározta, hogy végetvet a lengyel parancsnok eljárásának. Attól a kívánságtól vezérelve, hogy a varsói polgárság életét kímélje, a német véderő szombat délelőtt nyolc órakor egy német tisztet parlamenterként Varsóba küldött, hogy felszólítsa a várost harc nélküli megadásra és ezzel megakadályozza a vérontást. A német parlament 8 óra 30 perckor érkezett az egyik lengyel gyalogezred törzséhez és kérte, hogy vezessék őt Varsó parancsnokához, hogy annak átadhassa a vezénylő német tábornok írásbeli felszólítását. A német tisztnek ezt a kívánságát a lengyel parancsnok továbbította Varsó parancsnokához. Másfélórai várakozás után a német parlament azt a választ kapta, hogy Varsó városparancsnoka nem hajlandó őt fogadni. Elutasították a német tisztnek azt a kívánságát is, hogy valamilyen úton-módon juttassák el írásbeli üzenetét Varsó városparancsnokához.”*

A Népszava, a Havas francia hírügynökségre hivatkozva közölte Walerian Czuma tábornok varsói kiáltványát, mely szerint *„...a lengyel csapatok nem*

adják át Varsót”. Tombor Jenő, a Magyar Nemzet szeptember 20-i számában sommásan fogalmazott: *„A lengyel vitézségnek örök dicsősége marad ez a hősi küzdelem a nemzet becsületéért.”* Az Eger c. napilap szeptember 25-én *A megmaradt lengyel haderők utolsó nagy csatája* c. cikkében pátoszos, lengyelbarát hangnemben ismertette az ellenségtől bekerített Varsó heroikus küzdelmét. *„Vasárnap még teljes erővel folyt a lengyelországi hadjárat legvéresebb csatája közel ezer négyzetkilométernyi területen, száz kilométeres arcvonalon. (...) A lengyel fővárost három oldalról körülvevő külvárosoknak minden háza és minden útkereszteződése [had] állássá változott; valóságos labirintussá, árkokkal, drótkadályokkal és géppuskafészekkel.”*

*

A lengyel küzdelmet méltató (olykor csodáló) írások mellett a sajtóban szép számmal jelentek meg ezekkel ellentétes, sőt valótlanúságot tartalmazó írások, tudósítások is. A Szegedi Új Nemzedék szeptember 19-én terjedelmes cikkben foglalta össze a varsói helyzetet. *„Azok a menekültek, akik Varsóból keresztül vágták magukat és aztán egy lengyel repülőgépen Czernowiczba érkeztek, beszámoltak a varsói állapotokról. Előadásuk szerint Varsóban rettentő a zűrzavar, a polgári lakosság egy része már régen elmenekült. A katonai parancsnok sem ura többé a helyzetnek. A varsói menekültek közlése szerint az a tény az egyetlen magyarázata annak, hogy a lengyel parlament nem érkezett meg a németek által megállapított időpontban, Varsóban nincs többé katonai vagy polgári hatóság [...] a higgadt és felelőtlen elemek erős hatalmi harcot vívnak egymással. Az élelmiszerkészletek régóta kimerültek. Többé szó sincs szabályozott élelmiszerellátásról még a legszükségesebb cikkekben sem. Csak azok a bandák jutnak ennivalóhoz, akik fosztogatva járnak a szerencsétlen városban. A menekültek hangsúlyozzák, hogy a németek nem kezdték el a Varsó elleni [döntő – L. I.] támadást. Mindenesetre elismerik, hogy a lakosság széles tömegei számára már csak megváltásként hatna, ha a németek megtörnék a városparancsnok köré csoportosult társaság kétségbeesett ellenállását.”*

Az előbbieknél homlokegyenest ellentmondott a *Lengyel nők is hősi halált haltak Varsó védelmében* c. szeptember 13-i írásában a Szegedi Napló. Római lapvéleményekre hivatkozva részletesen ismertette a varsói helyzet alakulását. *„Varsó ellenáll a németek ostromának, a rendes sorkatonaságot a város védelmében a lakosság is hathatósan támogatja. A német előőrsök csak a várostól mintegy 10 kilométernyire fekvő külvárosig jutottak el. [...] Varsóban az élelmiszerkészletek nyitva vannak és a lakosság el van látva élelmiszerekkel. (...) Varsó védelméből az asszonyok is kiveszik részüket és több lengyel nő a harcokban hősi halált halt.”* Ugyanezen a napon a Délmagyarország *Varsó sorsa megpecsételődött.* c. cikkben a varsói II. rádióra hivatkozva tudósított a főváros védelméről. A *„...lengyel csapatok nem adják át Varsót... a lakosság hagyományaihoz hűen viselkedik. [...] Szerdán [szeptember 16. – L. I.] a varsói bankokban újra megindult a munka.”*

*

A lengyel főváros eleste előtt három nappal a Délmagyarország arról írt, hogy *„Varsóban még mindig elkeseredetten védik magukat. Tekintve, hogy*

nemcsak gyalogsággal, hanem jelentékeny tüzérséggel is rendelkeznek, komoly veszteségeket okoztak az ellenségnek. Az ellenséges [német] nehéz-tüzérség és bombavető repülőgépek sok házat rombadöntöttek. A rombadöntő házakat és kőtörmelékeket a lengyelek fedezéknek használják fel. Egyébként pedig pincékben és földalatti csatornáknak keresnek védelmet az ellenséges [német] tüzeléssel szemben. Az élelmiszer- és lőszerutánpótlás nehézségekbe ütközik. Varsó védőinek a Visztula mentén nem sikerült fenntartani vagy helyreállítani az összeköttetést a modlini erőddel, a lőszerellátás kérdése igen súlyos veszteségeket okozhat [a lengyeleknek].”

A Varsó változatlan elszántsággal tovább harcol az ostromló németekkel c. írásban a Népújság lengyel forrásokra hivatkozva érzékeltette a lengyel főváros helyzetét. „Az éjjel két ízben is jelentkezett Varsó II. rádióállomása, mely hadszíntéri jelentést adott. Az első jelentés közölte, hogy éjjel 10 órakor a németek rohamot intéztek a körülvárt lengyel főváros ellen s az ütközet zaja a stúdióba is behallatszott. A roham az északnyugati és északi erődövezetek ellen megismétlődött, de a védősereg visszaverte a támadást és ennek során több német páncélos kocsit és 3 üteget zsákmányoltak. A németeket mindenütt visszaverték, sőt eddigi állásaikból sok helyen kiszorították a lengyel csapatok, melyeknek elszántsága változatlan. (...) A Varsó II. rádióállomáson kedden [szeptember 19-én – L. I.] beolvasták Starzyński polgármester válaszáat az angol nemzet üzenetére. A polgármester szíve mélyéből köszönetet mondott az elismerésért és biztatásért. (...) Utalva Varsó kétségbeesett helyzetére azt a kérdést intézte a szövetséges angol nemzethez, mikor nyújt a szövetséges angol állam olyan segítséget nekik, amely végre megszabadítja őket a támadásoktól.” Az írás folytatásaként, *A Visztula kanyarjában véget ért a harc* alcím alatt közölték Brauchitsch vezérezredes, a német hadsereg főparancsnokának szeptember 20-i napiparancsát, melynek lényege az volt, hogy „A lengyel hadsereg megsemmisült. A lengyelországi hadműveletek lezárultak. Nem egészen három hét alatt a keleti arcvonalon kikényszerítettük a katonai döntést.” Az előbb idézettek után közvetlenül arról olvashattunk, hogy a *szovjet csapatok által elfoglalt területeken megalakultak a helyi szovjetek*.

Az Orosházi Friss Újság szeptember 21-én rövid és riasztó részletet közölt a svájci „Basler Nachrichten” tudósításából. A lap értesülése szerint: „...a volt lengyelországi (...) területekre az orosz hadsereggel együtt bevonultak az orosz közigazgatási és pártszervek is.”

A Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap szeptember 22-én *Megalakították a helyi Szovjeteket* c. tudósításában ugyancsak riasztó hírekről tudósított. „Miután a román határ mentén fekvő lengyel helységeket a szovjetcsapatok megszállták, a szovjethatóságok hozzáláttak az ukrán és fehérország területek helyi szovjeteinek megalakításához. Azután, hogy a román és szovjet hatóságok között megtörtént az első találkozás, a Havas-iroda tudósítója csütörtökön reggel meggyőződött arról, mennyiben helytálló a határmegnyitásról szóló hírek. Értesülése szerint a határt semmilyen irányban sem nyitják meg. A határon átvezető híd két partján román és orosz őrszemek tartózkodnak. Úgy tudják, hogy a megbeszéléseket most már a két kormány diplomáciai úton folytatja, mégpedig minden bizonnyal Bukarestben, hogy a határátlépés kérdését rendezzék. Csernovicban szerzett értesülések szerint az orosz hatóságok állítólag

megkísérlik, hogy helyreállítsák a kishatárforgalmat a Dnyeszter két partja lakói számára.”

A berlini vezéri főhadiszállás sajtójelentése szerint, „Varsó nem nyílt város többé”. A jelentés igazolni akarta a Varsó elleni frontális légi és tüzérségi támadásokat. „Varsó egyik külvárosának kedvező kilátópontjáról meg lehet győződni arról, hogy ez a város nem nyílt város. (...) *Nemcsak a lengyel katonaság küzd itt, hanem a polgári lakosság is*” – olvashatjuk a Szegedi Napló szeptember 27-i számában [kiemelés tőlem – L. I.].

A Népújság az 1939. szeptember 27-i (a főváros eleste előtti nap) eseményeire utalva, *Varsói ellenállás* címmel – a Havas hírügynökségtől átvett hírekre alapozva – Varsót mint eredményes védekező várost mutatta be. *Varsó,a lövészároktól teljesen körülvett és az ország többi részétől elvágtott lengyel főváros tovább folytatja az elkecsereedett ellenállást.* A német csapatok minden oldalról nyomást gyakorolnak a fővárosra és elővárosaira. A támadások különösen élénkek az északnyugati irányból a Visztula jobb partján Vola és Żoliborz elővárosok, a bal parton pedig Praga ellen. A német csapatok az északnyugati külvárosokba az erős rohamok során be tudtak hatolni, de *a lengyelek ellentámadással visszaszorították őket.* Varsót több hadosztályerejű katonaság védelmezi, azonkívül a munkásszervezetek által felállított önkéntes zászlóaljok. A főváros védői nem szorítkoznak [csak] védekezésre, hanem gyakran támadásba mennek át a városon kívül [is], hogy állásaikat kissé mentesítsék a nyomástól. *A modlini erőd még mindig ellentáll.*” Ezután egy párizsi jelentés híryanagának ismertetésével folytatódott a Lengyelország ellen vívott német és szovjet csapatok tevékenységének ismertetése. A *...jelentés szerint Vilna utcáin rendkívül véres harc folyik a lengyelek és az oroszok között.* A szovjet harckocsik szétrombolták az akadályokat, amikor azonban nyílt területre értek, gyilkos tűz fogadta a gyalogságot. Hasonló *erős küzdelem van Varsó körül.* A németek tovább bombázták a várost és nagy károkat okoztak.”

A magyar sajtó napról napra figyelemmel kísérte a Lengyelország elleni német és szovjet agresszió fejleményeit. A lapokban megjelent cikkek (a köznapisajtó cenzúra bizottság utasítására) a legtöbb esetben *mindkét fél* számára elfogadható hangon, „pártatlanul” próbálták bemutatni az eseményeket. A haditudósítások összeállításakor azonban igen sok esetben a „lengyel félnek” kedveztek. Mindezek ellenére a sajtóban jól tükröződött a magyar kormány sajátos álláspontja: *hűséget mutatni a tengelyhatalmak, legfőképpen Németország iránt, ugyanakkor megértést és barátságot tanúsítani a harcoló Lengyelország irányában.* Valahogy ilyen hangnemben fogalmazott Fėja Géza is, amikor a Magyarország szeptember 21-i számában azt írta: *„El kell ismernünk, hogy mindkét harcos fél kitűnő katona s feltétlen bátorsággal küzd céljaiért.”*

Az együttérző, baráti hangnemben írott cikkek mellett több olyan írással is találkozhatunk, amelyek a vereség okát kutatták, s ezzel akkor, abban a helyzetben a kétségtelen német sikereket emelték ki. Számos olyan cikk látott napvilágot, melyeknek realitásához nem fér kétség. *„Mindenkinek meg tudja állapítani, hogy a kezesség nem volt kezesség. A lengyel vezetők hajthatatlan politikát folytattak, de nem akartak meghalni a harcosokkal. (...) Az európai történelem egyik fejezete lezárult.”* Tombor Jenő ny. ezredes a lengyel hadsereg teljesítményét értékelve, a szovjet támadás napján a Magyar Nemzetben

napvilágot látott írásában (*A lengyel vereségek okai*) megállapította: „Lengyelország erre a háborúra nem volt kellőképpen felkészülve és a hadműveletek vezetése sem felelt meg az új harceszközök követelményeinek.” Elemző cikkében Tombor hangsúlyozta azt, hogy amikor a német csapatok megszállták a Rajna-vidéket (1936. március 7.), nyilvánvalóvá vált, hogy „...Németország nyugati határait meg fogja erősíteni és ezzel szabad kezét kap kelet felé. A lengyel erőd munkálatoknak a nyugati határon azonnal meg kellett volna indulniuk.”

Tombor Jenő véleményét mindenképpen ki kell egészíteni: a lengyel állam, a hadsereg, a társadalom valóban nem készült fel a *kétfrontos* háborúra, nem volt felkészülve a Hitler–Molotov-paktumban foglaltakra, nem volt felkészülve a német és a szovjet hadsereg együttes – bár időben eltolt – támadására. De arra sem volt felkészülve, hogy az *angol* és a *francia* szövetségesek már a harcok kezdetén magára hagyják a német–szovjet csapatok ellen reménytelen harcot folytató, a *védekező* Lengyelországot. A védekezés hősiessé volt, de a német és a szovjet birodalmi érdekek holdudvarában a lengyel nemzeti érdekek mit sem számítottak. Anglia és Franciaország fellengős ígéretei ellenére magára hagyta az amúgy szövetséges Lengyelországot. „Lengyelország megsegítésére egyetlen francia katona sem sütötte el a puskáját, egyetlen brit hajó sem futott ki a nyílt tengerre, Lengyelország egén egyetlen szövetséges repülő sem tűnt fel a segítségnyújtás szándékával.” A vélemény pontatlan és felületes, de kifejezte a lényegét.

A német túlerő előtt a lengyel főváros 1939. szeptember 28-án kapitulált. Varsó azonban még napokig az újságok címlapján maradt. A kapituláció másnapján a Délmagyarországban a *Még a város feladása után is harcoltak Varsóban* c. írás a berlini hírügynökségi jelentésre hivatkozva – a német megszállás előtti szabad nap eseményeiről – közölt híreket. (A lengyelországi hírek zömét egyre inkább – napokon belül kizárólag – a német források jelentették.) A „Varsó körüli csata már szerdán [szeptember 27-én – L. I.] délben befejeződött. Ezzel véget ért a lengyel hadjárat. Az utolsó csatározásokról többek között azt jelentik, hogy a német tüzérség a szerdára virradó éjszaka kénytelen volt több helyen működésbe lépni. *A német katonák minden méter helyért heves utcai harcokat vívtak*” – olvashatjuk a Népszava szeptember 29-i számában lévő rövidhírben.

Közvélemény-formáló jellege miatt igen fontos szerepük volt azoknak a cikkeknek (is), melyek Varsó elestével, kapitulációjával voltak kapcsolatosak. Az Eger *Hogyan adta meg magát Varsó?* címmel írt cikkében a főváros kitartását állította előtérbe. „Szerdán délután [szeptember 27. – L. I.] 6 órakor szólalt meg utoljára az ostromlott Varsó rádióállomása: *...Varsó védőinek hősiességét a történelem meg fogja őrizni. (...) Víz nélkül, élelem nélkül, a legszükségesebb eszközökből kifogyva, de erkölcsileg töretlenül adjuk fel Varsó védelmét...*” – olvashatjuk a rövid híradásban.

Varsó – és szimbolikusan Lengyelország – pusztulásáról, elpusztítóiról sokan és sokféleképpen írtak, emlékeztek. Katona Jenő a Magyar Nemzet szeptember 29-i számában megjelent terjedelmes, hangvételében is egyedülálló hangnemben búcsúzott a számára nyilvánvalóan rokonszenves lengyel fővárostól cikkében. „*Még három hónappal ezelőtt ott merengtem a Hotel Europejski teraszán és a nyári éjszakában elnéztem az Ismeretlen Katona sírjánál égő kandelábereket. A Poniatowski-szobor árnyéka ide-oda imbolygott*

fényükben, mely rótes lángjával megvilágította a külügyminisztérium gyönyörű neoklasszikus palotáját. Még alig tűnt tova szememből az az alkonyat, a lebukó nap kiégő színeivel, amelyben a Stare Miasto [Stare Miasto – Óváros] tündéri színekben aranyló házai között bolyongtam álmodozva, a téren, ahol megállt az idő és jelenvalóvá játszódomt át a múlt. A régi, renaissance Polonia csodálatosan zárt, festői darabján, amelynek napórája alatt olvastam a mondat: »Mindegyik megsebez, az utolsó megöl.« Akkor egy fehérruhás, arany-szőke nőalak jelent meg az óra számjegyei alatt az erkélyen és én hosszan elnéztem az utas örök Nausika-komplekszumával. Most már mindvégig kísértése marad szememnek... S ha akkor az otthon valóságától már elszakadva s az új környezetben még meg sem fogódzva lebegett képe a lebegő lélek előtt, soha vissza nem hívható, tűnékeny állommá vált immár mindörökre. Emlékszem, a természet borús szépsége hogyan fáj a már régi harcokban elomlott városfal tövében, ott a Visztula méla, mondhatatlan melankóliája partján, és milyen furcsa bánattal vegyes ámulattal járta a távoli utas a Lazienszki [Łazienkowski] parkot – még ma is látni vélem fűvén játszó, szelíd mókusok éber, ijedt tekintetét, szökdelő futását – avagy Pilsudski kis rokokó nyaralóját, a Belvedert. Régi, üszkös, véres napom emléke kísértett a Dómban, melynek hűvös félhomályában szinte hallucináltam a »Szent oltárodnál térdrehullva kérünk« szívettépő dallamát.

Ó, hová lett, mivégre jutott mindez? Hová tűnt a Szépség kőben, képben, emberszívekben, a tűnő lét és az elmúlás mondhatatlan kínja és szomorúsága előtt? Imádkoztatok a népekért, melyek nincsenek többé – ezt sírja ma minden emlékezés. A város felett most a kietlen pusztulás ül és fáradt fejét a kín üszkös romhalmazokra fekteti. Milyen jeremiási keserűséggel és döbbenettel sírhatná el szó a hősokeket, akik haldokolva a reménytelenség csodáját teremtik meg, mely előtt még az ellenfél is tisztelettel és csodálattal áldoz. Hogyan áll még a város és ki viseli gondját? – sírják a sok ezeréves szavak egyazon hiábavalósággal. Laokon kínja ez, Trója pusztulása, mesének oly bús, sorsnak oly való. A reménytelen helytállás heroizmusa, mely előtt egyforma adót kell leróni minden romlatlan kebelnek.”

A Népújság Varsó elestét, a lengyel hadsereg veszteségeit jelképesen az Elpusztult a lengyel halállégió c., az olasz sajtóból átvett írással siratta el. A Poppolo di Roma tudósítója „...szerint a halállégió a múlt héten az orosz csapatok beavatkozása után alakult meg lengyel tisztekből. Elhatározták, hogy az utolsó csepp vérükig védelmezik országuk földjét. A Lemberg–Stryj–Tarnopol háromszögben vették fel a harcot az oroszokkal. Hétfőn este [október 15-én – L. I.] a Rechow és Dnyeszter összefolyásánál a légionáriusok elnyerték a dicsőséges halált. Egyetlen kereszt sem jelöli sírjukat és senki sem mondott imát temetésükön, hősi harcaik azonban most legendává alakulnak át és túljutva a határokon, az egész világon elmondják, hogy vannak még emberek, akik készek meghalni [a hazáért]. A lengyel halállégió tagjainak rövid élete véget ért, de ezek a hősök megkezdik halhatatlan életüket...” [Kiemelés tőlem – L. I.] A lengyel halállégió tragikus sorsáról az előbb említett forrást idézve a Makói Újság október 21-i számában is olvashatunk.

A Visztula folyó Balti-tengerbe ömlő főágának, Gdańsk és kikötőjének ellenőrzésére létesített westerplattei erőd neve valamennyi magyarországi újságba

bekerült. A 182 fős helyőrséggel rendelkező erőd – egyhetes – hősiességével az újságírókat is megihlette. A Magyar Nemzet szeptember 8-i *A Westerplatte hősei* c. írása a leonidászi méretű lengyel egységet, s ezzel közvetve az egész lengyel hadsereget is a történelmi halhatatlanság szférájába emelte: *„...a westerplattei maroknyi védőseregnek (...) minden egyes tagja megállta a helyét az utolsó pillanatig bátran és kötelességtudással, mint ama pompéji katona a Vezúv lávaomlása idején.*

A német–lengyel háborúnak ez a nagy hősi epizódja, mely egy nap kivételével egy hosszú hétig tartott, minden szívet megdobogtat, amelyben van hely az igazi hősiesség, a legnagyobb fokú heroizmus, az élet legcsodálatosabb lendületének, a lélek legmegrendítőbb erőfeszítésének tiszteletére.

A Westerplatte ennek a háborúnak (...) tündöklő emléke marad (...) nemcsak a német katonák tisztelegnek előttük, hanem az egész világ és benne mi magyarok.”

*

A *„Fehér Sasok országa”,* azaz Lengyelország 1939 szeptemberének utolsó dekádjában (a legendás Kock és vidékének kivételével) német és szovjet megszállás alá került. Polonia magyar barátai jelképesen búcsúztak a lengyel függetlenségtől. A Magyar Nemzet 1939. szeptember 23-i számában Bajza József *A rabköltő* c., 1839-ben – éppen száz évvel korábban – írt versét a magyarság szolidaritásának jeleként közölték.

„Volnék mint sas, szabad
Uratlan bérceken
(...)
De én nem szállhatok,
Leláncolt rabmadár
Kit korlátok közé
Önkény hatalma zár.”¹³

¹³ A lengyelországi harcok kapcsán – közvetve – még októberben is jelentek meg rokonszenves sajtócikkek. Lásd pl. Manks Ernő: *Varsó eleste 1794-ben*, Magyar Jövő, 1939. október 8.; *Csend honol a Varsó körüli harctereken*, Pécsi Napló, 1939. október 3.; *Chopin*, Népszava, 1939. október 18.